

ვ ა ხ ტ ა ნ ზ ც ი ნ ც ა ჟ ე

**ზემო ქრისის ხუროთმოძღვრული ძეგლი და მისი აღმოსავლელი
ქართული ხელოვნების განვითარების ისტორიაში**

ხელოვნებათმცოდნეობის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო
ხარისხის მოსაკრებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო შრომის

თ . ე ზ ი ს ე ბ ი

დისერტაციის დაცვა დანიშნულია ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს საჯარო სხდომაზე 1948 წლის 22 ივნისს, დღის 1 საათზე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სასხდომო დარბაზში (ძერჟინსკის ქ. № 8).

ოპისიალური ოპონენტები:

1. პროფ. ნიკ. სევეროვი, სსრკ არქიტექტურის აკადემიის ნამდვილი წევრი.
2. ნიკ. ჩუბინაშვილი, ხელოვნებათმცოდნეობის მეცნიერებათა კანდიდატი.

1. ზემო კრიხის მთავარანგელოზის ეკლესია, რომელიც მდებარეობს ამბროლაურიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მისგან ხუთი-ოდე კილომეტრის დაშორებით, საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ ცალნავიან დარბაზულ ნაგებობის თემას მიეკუთვნება. ტაძარი წარმოადგენს დარბაზს ხუთწახნაგოვანი შვერილი აფსიდით. სამხრეთით და დასავლეთით მიშენებული „საქალებო“ მშენებლობის მეორე პერიოდს ეკუთვნის.

2. ნაგებობა თითქმის უცვლელი სახითაა შემონახული. გადაკეობა, რომელიც მან XIX საუკ. დასასრულს განიცადა, მხოლოდ დარბაზის დასავლეთის კედელსა და მინაშენს შეეხო. ამ გადაკეთებას პირველ ხუროთმოძღვართა მონაფიქრის არსებითი შეცვლა არ მოჰყოლია.

ტაძრის თავდაპირველი ფორმებისა და დაკარგული ნაწილების აღდგენა შემონახული ფრაგმენტების მიხედვით თითქმის მთლიანად ხერხდება.

3. ზემო კრიხის ტაძარი, თავისი გეგმით, ცალნავიანი თემის თავისებურად გართულეზულ ვარიანტს წარმოადგენს.

საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ ცალნავიან ნაგებობისათვის დამახასიათებელი სამნაწილედ ისაკურთხევის ნაცვლად, კრიხის ხუროთმოძღვარი სამნაწილიან ბემას ქმნის: საკურთხევის გვერდით ორი ღრმა და მაღალი, კონქით დახურული ნიშია მოთავსებული. ეს თავისებურება, ისევე, როგორც ორი სარკმლით გაშუქებული ღრმა ბემა და დარბაზის მოკლე, ფართო და მაღალი ფორმა—ზემო კრიხის ძეგლს განცალკევებულ ადგილს აკუთვნებს აღნიშნული თემის სხვა ძეგლთა შორის.

4. ძეგლის ხუროთმოძღვრულ ფორმათა საერთო აგებულება, მიუხედავად შენობის აბსოლუტური სიდიდისა, მონუმენტალურ შთაბეჭდილებას სტოვებს. ეს იმით აიხსნება, რომ ხუროთმოძღვარმა თავისებურად დაარღვია პროპორციათა წინათ მიღებული ნორმები და მთელი ეფექტი ხუროთმოძღვრულ მოცულობათა კონტრასტულ დაპირისპირებას დააფუძნა. დარბაზის ფართო, მოკლე და მაღალი ფორმა, საგანგებოდ გაშუქებული ადგილის (საკურთხეველი) გამო-

ყოფა, პლასტიკურ ფორმათა ცალმხრივი დაჯგუფება და ინტერიერში ჩუქურთმის მოხმარების ფაქტი—ზემო კრიხის ტაძარს X საუკ. ძეგლების ჯგუფს მიაკუთვნებს.

5. ანალიზით ირკვევა, რომ ნაგებობის გარედან აღქმისას, დამახასიათებელია—ერთი მხრივ მასიურობა, სავსე ფორმათა სიღარბისლე, მეორე მხრივ—გაძლიერებული ექსპრესია და ნაგებობის ძირითადი ნაწილის (დარბაზი) მეტად ამალღებული პროპორციები. ყველაფერი ეს, და აგრეთვე ფასადების დეკორატიული გადაწყვეტა, ამჟღავნებს ოსტატის შემოქმედების თავისებურებას, რომელიც ცხოველხატული სტილის ადრინდელ საფეხურს უკავშირდება.

6. ტაძრის ხუროთმოძღვრული მორთულობა ექვემდებარება ნაგებობის საერთო გადაწყვეტას. ჩუქურთმათა განლაგებით მკვეთრად გამოვლინებულია ნაგებობის მთავარი ელემენტები: ინტერიერში—აღმოსავლეთის კედელი საკურთხევლით, გარედან—სამხრეთისა და, საფიქრებელია, დასავლეთის შესასვლელიც.

7. ჩუქურთმა, რომელიც ტაძრის თანამედროვეა, ორი სხვადასხვა ოსტატის ხელით არის შესრულებული. ორივე ოსტატი ქვაზე კვეთის თანაბარი ხელოვანია.

პირველი ოსტატი ბრწყინვალე შემსრულებელია, მისი გრაფიკულად მოდელირებული ჩუქურთმა ჩრდილ-სინათლის ეფექტებით არის აღჭურვილი, იგი სავსეა მოძრაობითა და დაძაბულობით. ამასთანავე ამ ოსტატისათვის დამახასიათებელია ჩუქურთმის კრაცერად ჩაკვეთილი სიბრტყეებით. ამ ჩუქურთმათა მოტივების თავისებურება გვაგვარაუდებინებს, რომ ისინი ახალგაზრდა ოსტატის შემოქმედების ნაყოფს წარმოადგენს.

მეორე (საფიქრებელია, ხნიერი) ოსტატი ფორმებს სხვაგვარად შეიგრძნობს. მისი გრაფიკული ნახატი ღუნეა და სიცოცხლეს მოკლებული. ჩუქურთმა განხორციელებულია ორ სიბრტყეში: ფონი და ჩუქურთმის ზედა პირი, რომელიც ხაზებით არის დასერილი. ოსტატი მოძრაობის შთაბეჭდილებას აღწევს სახის დანაწევრებით და კლასიკურად ნათელი საგნობრივი ფორმის უარყოფით.

8. ტაძრის ჩრდილოეთის კედელში მოთავსებულია ორი წარწერა. მათში მოხსენებული შვილაჲ და ფეთაისა—სწორედ პირველი და მეორე ოსტატი უნდა იყვნენ.

9. ორივე ოსტატის მიერ შესრულებული ჩუქურთმები, მათი დამახასიათებელი ნიშნებით, საშუალებას გვაძლევს ძეგლის აშენების

თარიღი აგრეთვე X საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედით გან-
საზღვროთ.

10. ზემო კრიხის ტაძრის მასათა განლაგება და ფასადების
საერთო გადაწყვეტა მსგავსებას მეზობელ ზემო სვანეთის X საუკ.
ხუროთმოძღვრულ ძეგლებთან ჰპოვებს. დეკორატიულ ელემენტების
მოხმარების მხრივ—კრიხის ხუროთმოძღვრის ნაწარმოები, ისევე,
როგორც რაჭის დანარჩენი ძეგლები (კუდაროს ძეგლები, მრავალ-
ძალი, ჯოისუბანი, სალხინო, ზედაშავრა-კვერთი, პატარა ონი, ხიმში,
ნიკორწმინდა და სხვ.), საქართველოს სხვა მოწინავე პროვინციათა
(ქართლი, ტაო-კლარჯეთი) ძეგლების რიგში დგას.

11. მინაშენის ხუროთმოძღვრული ფორმებისა და მასზედ
ფართოდ მოხმარებული ჩუქურთმის ანალიზი მისი აშენების თარი-
ღად XI საუკ. მეორე მეოთხედზე მიგვითითებს.

12. მინაშენი მთლიანად მიეკუთვნება რაჭის იმ ძეგლთა ჯგუფს,
რომელნიც განსაზღვრავენ საქართველოს ამ ისტორიული პროვინციის
ხუროთმოძღვრების მალა მხატვრულ დონეს XI საუკ. მანძილზე
და უფრო მჭიდროდ აკავშირებენ მას ქართული ხელოვნების საერ-
თო განვითარების გზასთან.

ВАХТАНГ ЦИЦЦАДЗЕ

АРХИТЕКТУРНЫЙ ПАМЯТНИК ЗЕМО-КРИХИ И ЕГО МЕСТО
В ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ГРУЗИНСКОГО ИСКУССТВА

Т Е З И С Ы

რედაქტორი საქ. სსრ მეცნ. აკად. ნამდვილი წევრი
პროფ. გ. ჩუბინაშვილი